До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Рибнікової Еліни Юріївни
«Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні»

подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

Актуальність обраної теми визначається великими потребами України в енергії, значною імпортозалежністю нашої держави в енергетичній сфері, високою вартістю традиційних енергетичних ресурсів, що створює значний фінансовий тягар як для підприємств, так і для побутових споживачів, екологічними проблемами, пов'язаними з видобутком та експлуатацією традиційних енергоносіїв, потребою інноваційного оновлення вітчизняного енергетичного сектора та інтеграції його з енергетичним сектором ЄС. Як слушно зазначає дисертантка, відновлювані джерела енергії (далі – ВДЕ), на відміну від традиційних енергетичних ресурсів, характеризуються невичерпністю, доступністю та меншою екологічною шкодою.

Розширення сфери використання ВДЕ є глобальною тенденцією. Так, Німеччина обіцяє повністю перейти на відновлювані джерела енергії до 2050 року. Такі країни, як Ісландія, Парагвай або Норвегія повністю забезпечують свої внутрішні потреби за рахунок енергії від альтернативних джерел і при цьому є одними з найбільших в світі експортерів нафти і газу. У 2015 році інвестиції в сферу відновлюваної енергетики в два рази перевищили вкладення в викопні

джерела енергії; більш того, серед її інвесторів тепер значаться і великі нафтові компанії.

Альтернативна енергетика продовжує дешевшати і розвиватися, в той час як викопне паливо переживає падіння цін і зниження інвестицій. Починаючи з 1970-х років вартість виробництва сонячної енергії впала в 150 разів. З 2000 року її обсяг встиг сім разів подвоїтися, а обсяг енергії від вітру за цей же час збільшився у чотири рази. До кінця 2018 року обсяг сонячної енергії знову обіцяє вирости в два рази, в той час як обсяг вітрової збільшиться в півтора. При цьому, за даними Bloomberg New Energy Finance, кожен раз, коли обсяг виробництва енергії, отриманої за допомогою вітру, подвоюється, її вартість падає на 19%, а сонячної – на 24%.

В Україні важливість використання ВДЕ також визнається – так, в Енергетичній стратегії України на період до 2035 року передбачається стале розширення використання всіх видів відновлюваної енергетики, яка стане одним з інструментів гарантування енергетичної безпеки держави. У коротко- та середньостроковому горизонті (до 2025 року) ЕСУ прогнозує зростання частки відновлюваної енергетики до рівня 12 % від загального первинного постачання енергії та не менше 25 % – до 2035 року (включаючи всі гідрогенеруючі потужності та термальну енергію).

Втім, наразі темпи впровадження ВДЕ в Україні залишаються незадовільними; темпи приросту відновлюваної енергії у загальному енергоспоживанні України є незначними і на даному етапі ВДЕ неспроможні скласти конкуренцію традиційним джерелам енергії, що не в останню чергу пов'язано з недосконалістю законодавства. Слід однозначно погодитися з авторкою в тому, що передумовою збільшення обсягів використання ВДЕ для генерації енергії у будь-якій країні світу є наявність необхідного правового поля для виробників і споживачів відновлюваної енергії. В Україні більшість нормативно-правових актів у досліджуваному секторі енергетики носить переважно рамковий характер і лише визначає концептуальні засади та напрямки

регулювання використання ВДЕ в країні. Недостатньо системно на законодавчому рівні вибудовані засоби господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, що перешкоджає реалізації усього їх потенціалу в Україні.

Проблематика створення ефективних механізмів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ дотепер не виступала предметом спеціального комплексного господарсько-правового дослідження. На заповнення зазначеної прогалини і спрямована дисертація Рибнікової Е.Ю.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній господарсько-правовій науці комплексно досліджено питання господарсько-правового стимулювання використання відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ) в Україні.

Мета дослідження обумовила характер *завдань*, які поставлено в дисертації: з'ясувати співвідношення понять «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії»; обґрунтувати доцільність переведення вітчизняного енергетичного сектора на використання ВДЕ; визначити правову природу відносин щодо стимулювання використання ВДЕ; охарактеризувати сучасний стан міжнародно-правового регулювання використання ВДЕ та визначити роль міжнародних організацій у господарсько-правовому стимулюванні використання ВДЕ; визначити поняття, ознаки, функціональне призначення, етапи здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ та встановити необхідні кроки щодо підвищення його ефективності в Україні; окреслити систему органів, уповноважених здійснювати господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ, з розробленням пропозицій з її вдосконалення; розкрити сутність договірного забезпечення використання ВДЕ в Україні та надати класифікацію відповідних договорів; сформулювати практичні рекомендації щодо господарсько-правового стимулювання генерації та споживання електричної та теплової енергії, отриманої з ВДЕ, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду; визначити специфіку правового регулювання використання ВДЕ у сфері транспорту та

розробити рекомендації щодо господарсько-правового стимулювання розвитку ринку біологічних видів палива в Україні.

Обрані авторкою методи дослідження дозволили вирішити поставлені завдання на належному рівні. Так, за допомогою діалектичного методу було розглянуто правову природу господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні та світі (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 3.1, 3.2.). Формально-юридичний метод дозволив здійснити аналіз правових джерел, якими регулюється використання ВДЕ в Україні та за кордоном (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2). Формально-логічний метод був застосований для уточнення змісту окремих правових понять та положень (1.1, 2.1, 3.1, 3.2). Історико-правовий метод дозволив проаналізувати положення законодавства з питань господарсько-правового стимулювання в історичній ретроспективі (1.1, 1.2, 1.3, 2.3, 3.1, 3.2). За допомогою системно-структурного методу досліджувались господарські відносини щодо використання ВДЕ та ефективність господарсько-правових засобів стимулювання використання ВДЕ (підрозділ 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). При формулюванні пропозиції щодо перспектив розвитку господарсько-правового стимулювання ВДЕ в Україні та пропозицій, щодо його удосконалення було використано порівняльно-правовий та аналітико-синтетичний методи (підрозділ 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Новизна роботи конкретизується у найважливіших науково-теоретичних положеннях, що виносяться на захист, серед яких варто відмітити:

доведення необхідності узагальнення у нормативно-правових актах термінів «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії» під єдиним терміном «відновлювані джерела енергії», що дозволить уніфікувати термінологію у галузі відновлюваної енергетики з міжнародно-правовими актами та сприятиме однаковому тлумаченню правових приписів щодо стимулювання використання відповідних джерел енергії;

визначення поняття господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ як процесу цілеспрямованого впливу органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, профільних організацій, фінансових установ на господарюючих і негосподарюючих суб'єктів з метою активізації виробництва та споживання енергії, виробленої на основі ВДЕ, шляхом закладення в господарському законодавстві як позитивних, так і негативних засобів спонукання;

класифікацію засобів позитивного господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ шляхом виокремлення фінансово-господарських, організаційно-правових та інформаційно-психологічних засобів;

обґрунтування напрямків скорочення строків окупності та підвищення інвестиційної привабливості проектів у галузі відновлюваної теплової енергетики, на підставі розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на відновлювану теплову енергію, що передбачає врахування питомих витрат на її генерацію на основі кожного з можливих видів ВДЕ.

Значущим для науки господарського права є висновок дисертантки щодо господарсько-правової природи стимулювання використання ВДЕ з урахуванням того, що саме господарські відносини як найбільш енергетично залежні піддані першочерговому правовому впливу у цій сфері, а підвищення ефективності механізму стимулювання використання ВДЕ потребує залучення підприємницького сектора та активізації усієї сукупності господарських відносин у напрямку якомога повнішого використання ВДЕ.

Заслуговує на підтримку те, що в роботі приділено увагу загальному поняттю енергетичної безпеки (с.24-25), а проблематику дослідження пов'язано з концепцією сталого розвитку (с.44-45), тобто, авторка позиціонує свою тему в ширшому контексті.

Комплексність дослідження забезпечується, зокрема, тим, що дисертанткою розглянутий широкий спектр засобів стимулювання використання ВДЕ: «зелений» тариф (с.81-85), «зелена» надбавка (с.85-88), податкові та митні пільги (с.88-89), екологічний податок (с.89-90), система квотування та пов'язана з нею система «зелених» сертифікатів (с.106-111). Кожен з цих засобів отримав

достатньо ґрунтовне висвітлення; особливо ж цінною є оцінка зазначених засобів з точки зору їх ефективності для цілей забезпечення розширення використання ВДЕ.

Необхідно також відмітити, що в роботі велика увага приділяється міжнародно-правовому аспекту регулювання використання ВДЕ, зарубіжному правовому досвіду такого використання та відповідному законодавству Європейського Союзу. Для теми дослідження міжнародно-правовий та євроінтеграційний аспекти мають особливе значення, оскільки власна практика використання ВДЕ Україною поки що суттєво відстає від світових зразків.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження. Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано дисертанткою на основі власних досліджень, підтверджуються проведеним аналізом відповідного законодавства України, міжнародно-правових актів, джерел спеціальної літератури як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, матеріалами судової практики (усього 242 найменування).

Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться в дисертації, з достатньою повнотою відображені у публікаціях здобувачки (8-ми наукових працях, 4 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у зарубіжному виданні та у 3 тезах доповідей на конференціях).

Основні результати дисертації доповідалися на таких науково-практичних конференціях: «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3-4 березня 2017 р.), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 19-20 травня 2017 р.), «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 8-9 вересня 2017 р.).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дисертації полягає у тому, що її положення та результати розв'язують

важливе наукове завдання визначення напрямків та засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – з метою подальшого дослідження засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ;

у навчальному процесі – для викладання курсів «Господарське право», «Міжнародне право», «Екологічне право», при розробці методичних рекомендацій, коментарів, навчальних посібників;

у нормотворчій та правозастосовній діяльності – для вдосконалення чинного законодавства у галузі відновлюваної енергетики, зокрема для внесення змін та доповнень до законів України «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про енергозбереження» тощо (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у Миколаївській митниці ДФС від 14 березня 2018 року).

Зауваження до змісту дисертації.

1) У дослідженні використовуються термінологічні конструкції «*господарсько-правове стимулювання* використання відновлюваних джерел енергії», «*господарсько-правовий механізм стимулювання* використання відновлюваних джерел енергії», «*державне регулювання* використання відновлюваних джерел енергії», «*правове регулювання* використання відновлюваних джерел енергії» (курсив наш. – В.П.). Вбачається, що дисертантка не приділила достатньої уваги встановленню співвідношення цих понять та дослідженню системних зв'язків між ними.

Слід мати на увазі, що «господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ» не вичерпує змісту ані державного регулювання використання ВДЕ, ані правового регулювання такого використання. З одного боку, стимулювання є тільки одним з численних видів регулюючої діяльності держави; з іншого боку,

не усі стимули як правові засоби є виключно господарсько-правовими засобами (хоч і безумовно слушним є висновок авторки про те, що «відносини щодо використання ВДЕ у своєму кількісному та якісному вимірах переважно є господарськими (с.72)). Відтак питанню про місце господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в механізмі державного/правового регулювання у відповідній сфері варто було б приділити більше уваги.

Авторці доцільно було б розглянути також співвідношення понять стимулювання та державної підтримки, що дозволило б більш повно використати напрацювання вчених-господарників щодо державної підтримки господарської діяльності (напр.: Правовые основы государственной поддержки бизнеса: Монография / отв. ред. Г.Л. Знаменский; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк: Юго-Восток, 2011; Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. – Одеса, 2011).

2) Дисертантка цілком виправдано приділяє увагу поняттю стимулу як господарсько-правового засобу, виділяючи при цьому такі ознаки господарсько-правових стимулів у галузі відновлюваної енергетики: спрямовані на виконання цільових показників у галузі відновлюваної енергетики; покликані мінімізувати економічні ризики виробників відновлюваної енергії; адресатами виступають як господарюючі та і негосподарюючі суб'єкти; можуть мати як персоніфікований, так і неперсоніфікований характер; характеризуються тривалістю дії у поєднанні з динамічністю змін (с.104). Разом з тим, значна кількість джерел найпершою ознакою стимулу визначає те, що він являє собою *економічну перевагу*, що надається державою суб'єкту інвестиційної діяльності. Так, за визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), стимулами є будь-які вимірювані економічні переваги, що надаються окремим підприємствам або категоріям підприємств з метою заохочення їх до певної поведінки (Host Country Operational Measures / UNCTAD – United Nations: New York and Geneva, 2001. – С. 56). Існує й інша точка зору, згідно з якою стимулювання може бути не лише

позитивним, а й негативним у формі відповідальності (Вінник О.М. Інвестиційне право: Навч. посібник К., Правова єдність, 2009. С. 77), яку, виходячи із змісту роботи, підтримує й авторка. Однак чи справді є потреба називати санкції стимулами, якщо стимул розуміється не в публіцистичному, а в спеціально-юридичному значенні, як особливий вид правових засобів?

3) Дисертанткою піддано жорсткій критиці відкликання проект Закону України «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на ріпак», зокрема, вона зазначає: «Мотиви його відкликання не зовсім зрозумілі: Україна прагне у майбутньому стати членом ЄС, проте на європейському ринку виступає лише як постачальник дешевої сировини. На даному етапі розвитку виробництва біопалива Уряду необхідно переглянути свою експортну політику стосовно сировини, придатної для виробництва біопалива» (с.174). Однак відповідно до ст.31 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сторони не повинні запроваджувати або зберігати в силі будь-які мита, податки або будь-які інші заходи еквівалентної дії, що накладаються на вивезення товарів або запроваджується у зв'язку з вивезенням товарів на іншу територію. Існуючі мита або заходи еквівалентної дії, які застосовуються в Україні, як зазначено у Додатку І-С до цієї Угоди, повинні поступово анулюватися протягом перехідного періоду відповідно до Графіку, включеного до Додатку І-С до цієї Угоди. Негативно до вивізного мита як інструменту регулювання зовнішньої торгівлі ставиться й СОТ. Тому пропозиція авторки щодо запровадження вивізного мита на ріпак не може бути підтримана.

4) На думку опонента, питання розвитку в України бізнес-інкубаторів, яке розглядається в підрозділі 2.2., не має безпосереднього відношення до предмету дослідження. Не можемо погодитися і власне з запропонованим визначенням бізнес-інкубатора як організації, яка надає фінансові, юридичні, консалтингові, комунікативні, освітні та інші послуги новоствореним суб'єктам господарювання, чия діяльність пов'язана із генерацією енергії на основі ВДЕ, за державний кошт з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності

(с.140). По-перше, світова практика діяльності бізнес-інкубаторів аж ніяк не обмежується генерацією енергії на основі ВДЕ, по-друге, така діяльність не здійснюється за державний кошт. Загалом, напрямок прямої фінансової підтримки використання ВДЕ з боку держави не уявляється перспективним з огляду на обмежені бюджетні можливості України.

Загальний висновок по дисертації. Висловлені зауваження до дисертації є дискусійними, обумовлені складністю наукового дослідження з обраної теми і ніякою мірою не знижують загальної позитивної оцінки дисертації.

Дисертація логічно побудована, а а її положення викладені чіткою та грамотною мовою. Зміст дисертації свідчить про вільне володіння автором предметом дослідження, високий професійний рівень та практичний досвід. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими. Дисертація Е.Ю. Рибнікової є завершеною науковою працею, що виконана на високому науково-теоретичному рівні. Робота містить обґрунтовані наукові та практичні результати в галузі науки господарського права, спрямовані на нове розв'язання наукового завдання визначення напрямків та засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні.

Оформлення дисертації та її автореферату повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Публікації в достатній кількості опубліковано у виданнях, визначених МОН України для оприлюднення положень дисертацій.

Дисертаційна робота Є.Ю. Рибнікової «Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні» відповідає спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Автореферат дисертації повністю відображає положення дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 8-ми наукових працях, 4 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у зарубіжному виданні та у 3 тезах доповідей на конференціях.

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що за своїм змістом і науковою новизною дисертація «Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор – Рибнікова Еліна Юріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В.В. Поєдинок

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА Н.
10.09

Київський національний університет імені Тараса Шевченка * Україна * Ідентифікаційний код 02070944